

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-8-84-15>

УДК 349.3

Макарова О.В., Гоцуляк О.О.
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

ПИТАННЯ ЕЙДЖИЗМУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто актуальні проблеми поширення негативного та упередженого ставлення до людей за віковою ознакою. Виокремлено причини виникнення труднощів у подоланні вікової дискримінації. Окреслено основні елементи ейджизму. Проаналізовано законодавчу базу України щодо захисту різних вікових груп населення. Зосереджено увагу на необхідності удосконалення законодавства та обґрунтовано важливість розробки дієвого механізму боротьби з випадками упередженості до людей залежно від їх віку. Розглянуто позитивний досвід зарубіжних країн у сфері боротьби з ейджизмом. Зазначено ефективні шляхи вирішення проблем антидискримінаційної політики в Україні. Наведено приклади способів боротьби та зниження кількості ситуацій, пов'язаних з ейджизмом в державі. Запропоновано сучасні заходи протидії подальшому поширенню випадків вікової дискримінації.

Ключові слова: дискримінація, вікова ознака, ейджизм, антидискримінаційна політика, упереджене ставлення, вікова група.

Makarova Olena, Hotsuliak Olha
National Pedagogical Dragomanov University

ISSUES OF AGEISM IN UKRAINE

Summary. The article is devoted to the legal protection of certain age categories. Statistics on the number of young people and the elderly in Ukraine are analyzed. It is noted that age discrimination can manifest itself in various spheres of everyday life. The article considers the current problems of the spread of negative and biased attitudes towards people by age. The causes of difficulties in overcoming age discrimination are highlighted. The serious consequences of ageism are discussed. The main elements of ageism are listed and explained. Manifestations of discrimination against the elderly are outlined. The stereotypes existing in a society in relation to elderly people are considered. The focus is on the problems that arise in connection with the oppression of this age group. The manifestations of ageism in relation to young people are described, the factors that prevent young people from becoming their independent individuals are indicated. The legislative base of Ukraine on protection of each age group of the population is analyzed. Deficiencies of legal regulation of relations between age groups are revealed. Emphasis is placed on the need to improve legislation and substantiate the importance of developing an effective mechanism to combat cases of prejudice against people depending on their age, as well as the formation of state and non-state institutions to monitor compliance with equality and justice in society. The positive experience of foreign countries in the fight against ageism is considered. Interesting examples of ways to reduce the number of cases of age discrimination in Ukraine are given. Effective ways to solve the problems of anti-discrimination policy in Ukraine are indicated. Examples of ways to combat and reduce the number of situations related to ageism in the country are given. Modern measures to counter the further spread of cases of age discrimination are proposed. In particular, proposals for the organization of photo exhibitions, conferences, problem groups, psychological training and consultations were provided. Also, there is a need for social and legal policy to increase the level of tolerance of the population.

Keywords: discrimination, age, ageism, anti-discrimination policy, prejudice, age group.

Постановка проблеми. Важливим завданням соціальної демократичної держави є здатність забезпечувати громадський порядок, мир, злагоду в суспільстві, визнавати людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість і безпеку найвищою цінністю держави, сприяти захисту її прав та свобод [1]. Однак, серйозною проблемою для формування і становлення демократичного ладу України виступає порушення принципу рівності, яке проявляється в дискримінаційному ставленні до людини за ознаками статі, раси, кольору шкіри, релігійними переконаннями, етнічним походженням, мовою, сімейним, шлюбним, майновим чи соціальним станом, сексуальною орієнтацією, освітнім рівнем тощо.

На сьогоднішній день, особливо гостро постає проблема негативного та упередженого ставлен-

ня й за віковою ознакою – ейджизм, який є одним із найтипівіших сучасних видів дискримінацій. Слід наголосити, що будь-яка вікова група населення може зазнати незаконних утисків, проте найчастіше з подібними порушеннями зустрічаються люди передпохилого та похилого віку, а також молодь. На сьогодні, частка людей віком від 60 років складає близько 23% населення України, а відповідно до національного демографічного прогнозу, на період до 2025 року становитиме вже 25%. Кількість молодих людей у віці від 15 до 24 років сягає 9,86% [5]. Зважаючи на досить значні кількісні показники, державі необхідно звернути особливу увагу на ці групи населення для впровадження ефективних способів покращення та збільшення середньої тривалості життя українців.

Аналіз останніх досліджень. Багато українських науковців присвятили увагу різним аспектам явища вікової дискримінації. Так, теоретичні основи висвітлено у працях вчених, які активно займаються аналізом причин виникнення ейджизму та ефективних шляхів його подолання, зокрема: О.О. Березіної, О.В. Вашанової, О.О. Каретної, І.В. Лагутіної, Л.І. Магдисюк, І.С. Сахарук. Ейджизм як негативний та неприпустимий соціальний вияв досліджували Т.В. Городова, О.В. Краснова, Л.П. Міщиха, Н.А. Сейко та інші. Однак, на державному рівні питанню протидії віковій дискримінації приділялась незначна увага, про що свідчить існуюча застаріла нормативно-правова база, яка потребує ретельного вдосконалення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні серйозної проблеми поширення ейджизму в Україні, теоретично обґрунтовано важливість вдосконалення нормативно-правової бази відповідно до сучасних вимог, внесено пропозиції щодо превентивних заходів для запобігання випадкам негативного та упередженого ставлення до людей за віковою ознакою.

Цілі статті. Стаття присвячена дослідженню й аналізу проблем дискримінації окремих груп людей за віковою ознакою, а також висвітленню основних способів їх протидії.

Завдання статті: проаналізувати основні проблеми вікової дискримінації та виокремити пропозиції щодо протидії ейджизму.

Виклад основного матеріалу. З кожним роком вікова дискримінація набуває все більшого поширення, що пов'язане з демографічними, соціальними, політичними та економічними чинниками. Ейджизм може проявлятися у найрізноманітніших ситуаціях повсякденного життя: при прийомі на роботу, пологах, наданні медичної допомоги, впровадженні нових технологій в громадських місцях (наприклад, електронних квитків чи валідаторів).

Ейджизм, як і інші види дискримінації, складається з багатьох елементів, до яких, зокрема, належать: стереотипізація, тобто встановлення безпідставних шаблонів поведінки та мислення, які, як правило, не мають реального підґрунтя; дегуманізація – позбавлення ознак приналежності до людського роду, надання людині характеристик предмета або негативного стану словами «інвалід», «карга», «малаявка»; інвізібілізація – нехтування й усунення окремих груп, в даному випадку вікових, від участі у суспільному житті держави, ігнорування їх потреб та інтересів; інфантилізація – свідоме та навмисне публічне пов'язування молоді та людей передпохилого й похилого віку з незрілою групою, подібною до дитячої, що спричиняє сприйняття їх як неспроможних та обмежено дієздатних громадян; медікалізація – приписування окремим категоріям населення хворобливого стану: так, наприклад, щодо літніх людей часто використовують прикметники «хворий», «древній», «дряхлий», «маразматичний», молодих людей зазвичай описують словами «безрукий», «недосвідчений», «зелений», «недозрілий»; патронаж – зображення зазначених вікових груп як таких, що потребують постійної

опіки та догляду, додаткових соціальних виплат, замість подолання труднощів, які заважають їм самостійно брати участь в економічному, політичному, соціальному житті держави [8, с. 51].

Насамперед розпочнемо з такого елементу явища ейджизму як дискримінація передпохилого та похилого віку. Вважаємо, що такі люди найбільше страждають від проявів дискримінації. Необхідно зауважити, що Україна ратифікувала низку міжнародних нормативно-правових актів, які спрямовані на захист прав та свобод зазначеної групи населення, серед яких можна виділити Декларацію ООН з проблем старіння та Міжнародний план дій з проблем старіння. Положення першого документу передбачають обов'язок розглядати осіб старшого віку як повноправних членів суспільства, що вносять вклад в його розвиток, а не є тягарем [3]. Однак, на сьогодні, ейджизм щодо літніх людей необґрунтовано проявляється в їх негативному зрівнянні. Всі, хто входить до даної групи населення, характеризуються зниженими фізичними і розумовими здібностями, деградацією, безперспективністю, застарілим мисленням та поглядами, не дивлячись на індивідуальні особливості кожного. Цікавим є той факт, що дискримінаційна політика проводиться й щодо людей літнього віку, які не мають проблем зі здоров'ям, йдуть «в ногу» з науково-технічним прогресом, самовдосконалюються, однак все одно постійно стикаються з утисками. Не дивно, що з кожним днем все більшої популярності набувають омолоджуючі процедури, до яких вдаються люди для приховування ознак старіння. Перш за все, цей факт можна пояснити страхом втратити авторитет в суспільстві й на роботі, стати об'єктом насмішок з приводу змін у зовнішності. Людина набуває внутрішніх комплексів, боїться не відповідати встановленим стереотипам, відчуває себе суспільно непривабливою, а іноді й зайвою [8, с. 43].

Важливо наголосити, що утиски за віковими ознаками окрім морального приниження нерідко призводять й до інших серйозних наслідків. Так, у людини літнього віку внаслідок відмови при працевлаштуванні і, як результат, зневіри в себе та свої сили, може статися серцевий напад або інші проблеми зі здоров'ям через стрес.

Другим видом ейджизму є дискримінація молодих людей. В суспільстві дана вікова група асоціюється з безвідповідальністю, несформованістю, наївністю. Всі ці чинники перешкоджають молодим людям у становленні їх як самостійних особистостей, адже їм нерідко відмовляють у прийомі на регулярну роботу або виплачують нижчу заробітну плату, ніж старшим за віком працівникам, не дають можливості публічно висловлювати свою позицію, вживають дискримінуючі слова «дитина», «хлопчик», «дівчинка», замість належного «молода людина». Таким чином, зростає ризик зневажливого ставлення з боку оточуючих.

Доцільно навести приклади заходів, проведених в Україні, які були спрямовані на зменшення кількості випадків, пов'язаних з віковою дискримінацією. У вересні 2019 року в Києві було відкрито цікаву та мотивувальну фотовиставку проти ейджизму «Я не боюся старіти» в рамках соціального проекту #забутипровік від «1+1 media». Завдання, яке ставили перед собою

організатори, полягало у доведенні до громадян думки, що можна бути успішним, цікавим та сучасним у будь-якому віці. Ніколи не пізно розпочати свою справу, знайти нове хобі, змінити свій імідж – все це довели відомі герої виставки [10]. А 28 серпня 2019 року в Києві також було проведено дискусію в рамках масштабного проекту знань «Інтелектуальні дискусії» на тему «Вік має значення. Чому ейджизм розростається?», під час якої було обговорено проблемне питання – чи є вік вироком. У липні цього року відкрилась нова фотовиставка «Старіння. Суспільство для всіх» у вікнах Укрінформу на вулиці Богдана Хмельницького в центрі Києва. Як зазначив один із організаторів: «Молодість та зрілість можуть бути не паралельними світами, а одним життям – про це фотовиставка» [7]. Слід наголосити, що все частіше проводяться семінари, круглі столи, конференції, виставки, форуми, акції, спрямовані на розгосол проблем різних вікових груп. Проте, й законодавча база України потребує ретельного аналізу та вдосконалення відповідно до нових умов життя.

Незважаючи на формальну заборону дискримінації в усіх сферах життєдіяльності, що регламентовано ст. 24 Конституції України [1], на практиці вона набуває все більшого поширення, перешкоджаючи забезпеченню рівних прав та можливостей кожної людини. Майже щодня можна прочитати в новинах про черговий випадок ейджизму та насильства щодо дитини чи підлітка, або ж про шахрайство щодо самотніх людей похилого віку. Слід підкреслити, що антидискримінаційне законодавство нашої держави основним чином представлене лише Законом України «Про заходи запобігання та протидії дискримінації в Україні», який встановлює суб'єктів, наділених повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації, загальний порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності з питань дискримінації, а також зазначає, що особи, винні в порушенні вимог законодавства про запобігання та протидію дискримінації, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність [2]. Однак, на жаль, досі не вироблено дієвого механізму протидії дискримінації, зокрема й вікової, що значно ускладнює процеси розвитку демократичного ладу держави. Крім того, відсутні державні та недержавні інституції, які б контролювали дотримання принципів рівності та справедливості у суспільстві.

Варто навести приклади боротьби з ейджизмом в зарубіжних країнах. Так, в країнах Європи діє Директива Ради 2000/78/ЕС про встановлення загальної системи рівного відношення у сфері зайнятості та професійної діяльності, ціллю якої відповідно до ст. 1 є створення системи для боротьби з дискримінацією на основі релігії або віросповідання, обмеженості фізичних можливостей, віку або сексуальної орієнтації у питаннях зайнятості та професії, з метою реалізації в державах-членах принципу рівноправ'я [11, с. 157]. Крім того, чинною є Рекомендація МОП щодо літніх працівників № 162, яка встановлює положення про рівні з іншими працівниками можливості щодо доступу до служб професійної орієнтації та працевлаштування, оплачуваної навчальної відпустки, зокрема,

з метою професійної підготовки та профспілкової освіти, до просування по службі та справедливого розподілу роботи, гарантій зайнятості з урахуванням національного законодавства та практики про припинення трудових відносин, винагороди за рівну працю, заходів соціального забезпечення та соціальної допомоги, умов праці, включаючи заходи в галузі техніки безпеки та гігієни праці, до соціальних та медичних служб, зокрема, коли ці можливості і цей доступ пов'язані з професійною діяльністю або зайнятістю [4]. У США діють суворі антидискримінаційні нормативно-правові акти, безпосереднім завданням яких є захист від дискримінації при працевлаштуванні людей у віці 40 і більше років. Законодавчими актами прямо заборонено вказувати вікові обмеження в оголошеннях про прийом на роботу, запитувати про вік або дату народження кандидата, скорочувати заробітну плату та інші виплати працівникам старше 40 років [6].

Проаналізувавши проблеми, які спричиняються негативним та упередженим ставленням щодо людей за їх віковою ознакою, доцільно наголосити на необхідності вдосконалення нормативно-правової бази в Україні. Зокрема, варто прийняти спеціальні закони, які б деталізовано врегульовували відносини між кожною віковою групою у всіх сферах життєдіяльності. Крім того, державі слід активно провадити соціально-правову просвітницьку політику для підвищення рівня толерантності, поваги, терпимості населення [9, с. 170]. Для реалізації зазначеного, варто частіше влаштовувати фотовиставки, зустрічі, знімати соціальні відеоролики за участі представників різних вікових категорій. Також, важливим завданням виступає захист, моральна та фізична підтримка вікових груп населення, які найчастіше схильні до утисків. Для цього необхідно організувати безкоштовні проблемні гуртки, психологічні тренінги, правові заходи та консультації, що допоможуть кожній людині, незалежно від її віку, почувати себе безпечно, впевнено та спокійно в суспільстві, а також, у випадку виникнення ситуації дискримінаційного характеру щодо неї, вміти правильно себе захистити та відстояти свої права. Не можна й оминати важливості професійної та соціальної адаптації людей передпохилого і похилого віку. Для уникнення труднощів при працевлаштуванні та «включення» їх у трудові правовідносини, можна перейняти досвід США, де заборонено будь-які вікові обмеження при прийомі на роботу. Для подолання стереотипів про нездатність людей літнього віку виконувати більшість видів роботи, державі необхідно розробити заохочувальні програми працевлаштування, а роботодавцям в свою чергу слід активно пропагувати зацікавленість в кандидатах даної вікової категорії населення та широкі можливості для них.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, варто зазначити, що ейджизм є серйозною перешкодою на шляху побудови соціальної демократичної держави. Питання порушення балансу у відносинах між різними віковими категоріями останнім часом набувають все більшої актуальності та масштабності поширення, а тому потребують нагального вирішення. Хоча ейджизм може проявлятися щодо людини будь-якого віку,

однак найчастіше з ситуаціями упередженого ставлення зіштовхуються люди передпохилого й похилого віку та молодь, що зумовлене встановленими в суспільстві стереотипами, які спотворюють реальність і спричиняють негативне відношення оточуючих.

Подолання вікової дискримінації в Україні можливе лише у разі реальної зацікавленості до

цієї проблеми з боку держави. Для протидії ейджизму, перш за все, варто спрямувати сили на підвищення соціально-правової культури населення, що змінить ставлення людей середнього віку до молодшої та старшої вікових категорій, а також «зруйнує» міфи про їх нездатність бути повноправними й активно залученими членами суспільства.

Список літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1999 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.07.2020).
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 12.08.2020).
3. Декларація ООН з проблем старіння від 16.10.1992 / Організація Об'єднаних Націй, 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_510#Text (дата звернення: 12.08.2020).
4. Рекомендація МОП щодо літніх працівників № 162 від 23.06.1980 / Міжнародна організація праці. 1980. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/993_089 (дата звернення: 12.08.2020).
5. Вікова структура населення України / Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (дата звернення: 10.08.2020).
6. Дискримінація за віковою ознакою шкідлива для здоров'я – Супрун /УКРІНФОРМ, 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2749630-suprun-kaze-so-diskriminacia-za-vikovou-oznakou-skidliiva-dla-zdorova.html> (дата звернення 12.08.2020).
7. Захист прав людей похилого віку. Онлайн-круглий стіл та відкриття фотовиставки "Старіння. Суспільство для всіх" / УКРІНФОРМ, 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3055364-zahist-prav-ludej-pohilogo-viku-vidkritta-fotovistavki-starinna-suspilstvo-dla-vsikh.html> (дата звернення: 11.08.2020).
8. Єлігулашвілі М., Федорович І., Пономарьов С. Організація навчання з питань дискримінації. Практичний посібник. Київ, 2015. 136 с.
9. Магдисяк Л.І. Теоретико-емпіричні межі поняття ейджизму у психології. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3. С. 167–173.
10. Шевченко І. «Я не боюся старіти». Чому варто відвідати фотовиставку проти ейджизму // УНІАН, 2019. URL: <https://www.unian.ua/society/10693293-ya-ne-boyusya-stariti-chomu-varto-vidvidati-fotovistavku-proti-eydzhizmu.html> (дата звернення: 11.08.2020).
11. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: соціально-трудова вимір. Книга перша: збірник актів законодавства України та *acquis communautaire* [упорядник З.Я. Козак]. Львів : Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2015. 1144 с.

References:

1. Konstytucija Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnja 1996 no. 254k/96-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 1996. No. 30. St. 141. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 27.07.2020).
2. Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 06.09.2012 no. 5207-VI / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2013. No. 32. St. 412. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (accessed 12.08.2020).
3. Deklaratsiia OON z problem starinnia vid 16.10.1992 / Orhanizatsiia Ob'iednanykh Natsii, 1992. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_510#Text (accessed 12.08.2020).
4. Rekomendatsiia MOP shchodo litnikh pratsivnykiv no. 162 vid 23.06.1980 / Mizhnarodna orhanizatsiia pratsi. 1980. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/993_089 (accessed 12.08.2020).
5. Vikova struktura naselennia Ukrainy [Age structure of the population of Ukraine] / Vikipediia. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (accessed 10.08.2020).
6. Dyskryminatsiia za vikovoiu oznakoiu shkidlyva dlia zdorov'ia – Suprun [Age discrimination is harmful to health – Suprun] /UKRINFORM, 2019. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2749630-suprun-kaze-so-diskriminacia-za-vikovou-oznakou-skidliiva-dla-zdorova.html> (accessed 12.08.2020).
7. Zakhyst prav ludej pokhyloho viku. Onlain-krughlyi stil ta vidkryttia fotovystavky "Starinnia. Suspilstvo dlia vsikh" [Protection of the rights of the elderly. Online round table and opening of the photo exhibition "Aging. Society for All"] / UKRINFORM, 2020. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3055364-zahist-prav-ludej-pohilogo-viku-vidkritta-fotovistavki-starinna-suspilstvo-dla-vsikh.html> (accessed 11.08.2020).
8. Yelihulashvili, M., Fedorovich, I., & Ponomarov, S. (2015). *Orhanizatsiia navchannia z pytan dyskryminatsii* [Organization of training on discrimination.]. Practical guide. Kyiv, 136 p.
9. Mahdysiuk, L.I. (2013). *Teoretyko-empyrychni mezhi poniattia eidzhizmu u psykholohii* [Theoretical and empirical limits of the concept of ageism in psychology]. *Theoretical and applied problems of psychology*, no. 3, s. 167–173.
10. Shevchenko, I. (2019). «Ja ne boiusia staryti». *Chomu varto vidvidaty fotovystavku proty eidzhizmu* ["I'm not afraid to grow old." Why visit a photo exhibition against ageism]. UNIAN. Available at: <https://www.unian.ua/society/10693293-ya-ne-boyusya-stariti-chomu-varto-vidvidati-fotovistavku-proti-eydzhizmu.html> (accessed 11.08.2020).
11. Kozak, Z.Ia. (2015). *Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: sotsialno-trudovyi vymir* [Association Agreement between Ukraine and the EU: social and labor dimension]. Knyha persha: zbirnyk aktiv zakonodavstva Ukrainy ta *acquis communautaire*. Lviv: Resursno-analitychnyi tsentr «Suspilstvo i dovkillia».